

חג הכסח

מנהגים והלכות

תשפ"ה | 2025

לוח זמנים פסח תשפ"ה - 2025*

יום	תאריך עברי	תאריך לועזי	זמן			זמן בדיקת חמץ
			ירושלים	ת"א	חיפה	
חמישי	י"ב ניסן	10/4	19.09	19.11	19.11	שקיעה
			19.29	19.31	19.31	צאת הכוכבים
עד שישי בצהריים	י"ג ניסן	11/04	יום זה הוא הזמן האחרון בו עדיין ניתן למכור את החמץ. אפשר ורצוי לסדר את מכירת החמץ כמה ימים לפני פסח. למתעבים עד ליום זה יש להקדים ככל האפשר בתיאום עם הרב כדי שהוא יספיק למכור את החמץ לגוי.			
שישי	י"ג ניסן	11/04	ארגון החמץ הנצרך לסעודות השבת במקום שמור ומוגדר סילוק כל שאר החמץ מהבית ומצוות שריפת חמץ			
			11.20 ויש מקילים עד 11.36			שריפת חמץ בבוקר
			מי ששכח או התעכב יכול לשרוף חמץ עד כניסת שבת			
			18.29	18.44	18.37	הדלקת נרות שבת
			19.09	19.11	19.11	שקיעת החמה
שבת	י"ד ניסן	12/04	10.00 ויש מקילים עד 10.31			סיום אכילת החמץ
			11.20 ויש מקילים עד 11.35			ביעור החמץ
			12.39			חצות היום
			13.12			מנחה גדולה
			19.10	19.12	19.12	שקיעת החמה
מוצאי שבת וכניסת החג	י"ד ניסן	12/04	19.43	19.45	19.45	צאת השבת הדלקת נרות וכניסת החג
יום א	ט"ו ניסן	13/04	19.44	19.46	19.46	יציאת החג התחלת ספירת העומר - "היום יום אחד לעומר"
מיום שני עד יום שישי	ט"ז ניסן	14/04 18/04	מצאת החג הראשון עד כניסת החג השני			חול המועד
יום שישי - ערב שבת ושביעי של פסח	כ" ניסן	18/04	18.34	18.49	18.42	הדלקת נרות וכניסת השבת והחג
			19.14	19.16	19.16	שקיעת החמה
שבת וי"ט שביעי של פסח	כ"א ניסן	19/04	19.48	19.50	19.50	הבדלה וצאת השבת והחג
ראשון	כ"ב ניסן	20/04	אסרו חג			

*הערות לטבלת לוח הזמנים:

- כל הזמנים בטבלה זו הינם לפי שעון קיץ.
- זמן הדלקת הנרות בערב החג ובערב השבת בירושלים הוא 40 דקות לפני השקיעה.
- בשאר אזורי הארץ זמן הדלקת הנרות משתנה לפי המנהג בכל מקום, והוא בין 20-40 דקות לפני השקיעה. יש להתעדכן בלוח מקומי.
- בכל מקרה ובכל מקום אין להדליק נרות שבת או לעשות מלאכה אחרי שקיעת החמה.
- הדלקת נרות החג שלאחר השבת (מוצאי שבת-ליל הסדר) הינה דווקא לאחר צאת הכוכבים
- זמני שקיעה וצאת הכוכבים משתנים בכמה דקות במקומות שונים. יש לבדוק בלוח זמנים מקומי.

הכנות לחג הפסח

לכל חג ומועד נלוות באופן שגרתי ההכנות האופייניות, העוסקות בדרך כלל בניקוי הבית הכנת שולחן החג, המאכלים וכו'. בחג הפסח קודמות לכך ההכנות המרובות של הוצאת החמץ, והכשרת המטבח לפסח, המצריכות היערכות מיוחדת.

השנה שנת תשפ"ה לוח השנה מזמן לפנינו מציאות שאינה שכיחה כל כך: ליל הסדר חל במוצאי השבת. [בפעם האחרונה זה אירע בשנת תשפ"א, קודם לכן בשנת תשס"ח, ובארבעים השנה האחרונות אירעו 5 פעמים כאלו בלבד. בפעם הבאה יחול ליל סדר כזה בעוד 20 שנה, בשנת תת"ה, 2045]

לעובדת היותו של ליל הסדר חל במוצאי השבת יש הרבה השלכות הלכתיות. מלבד כמה שינויים קטנים בליל הסדר עצמו, הן משנות בעיקר את כל ההתארגנות ההלכתית סביב "בדיקת חמץ", "ביעור החמץ", ומחייבות התארגנות מיוחדת לסעודות השבת, הצמודות לחג הפסח. על כך בהמשך כל דבר במקומו.

איסור אכילה הנאה והחזקת חמץ:

בכל שבעת ימי הפסח אסורה אכילת חמץ, והנאה מחמץ. כמו כן אסרה תורה גם החזקת החמץ, וכלשון הכתוב "לא יראה" ו"לא ימצא". אין הכוונה לאיסור להסתכל על חמץ [כגון מי שהולך בשוק של נוכרים ורואה פיתות], אלא לאיסור החזקתו ברשותו של היהודי.

איסור אכילת החמץ מתחיל כבר מערב החג. השנה שנת תשפ"ה אסור לאכול חמץ בשבת בבוקר י"ד ניסן 12/04 משעה 10.00. [ויש מקילים שהאיסור מתחיל משעה 10.31].

מהו חמץ:

חמץ הוא כל דבר העשוי מחמשת מיני הדגן: חיטה, שעורה, כוסמת שיבולת שועל ושיפון, שבאו במגע עם מים. בכלל זה כל סוגי הלחמים והפיתות, כל סוגי העוגות והעוגיות, כל סוגי הביסקוויטים והופלים, כל סוגי האטריות והפסטות, כל סוגי החטיפים העשויים מקמח [ביסלי וכדומה], בירה, ויסקי לסוגיהם. גם מוצרים שיש בהם מרכיבי חמץ אסורים.

תעשיית המזון המודרנית, יכולה להפחית אותנו ולהכיל רכיבים שהם חמץ גם במוצרים שלא אמורים להכיל אותם. לפיכך יש לבדוק היטב כל מוצר.

רשויות הכשרות השונות מפרסמות מידי שנה חוברות מיוחדות לקראת פסח, ובהם יש רשימת מוצרים שהם חמץ גמור, תערובת חמץ, חשודים בחמץ, ומוצרים שאינם חמץ כלל. ניתן למצוא רשימות כאלו שפורסמו על ידי גופי כשרות מוכרים גם דרך האינטרנט.

היכן אסור להחזיק:

האיסור להחזיק חמץ הוא בכל השטחים שבבעלותו של היהודי: בית, מחסן, חנות, משרד, מכונית, דירה שכורה, וכדומה, גם אם אין שוהים שם בימי חג הפסח. ועל כן חובת בדיקת החמץ וביעור החמץ חלה גם על כל המקומות הנ"ל.

האיסור להחזיק חמץ מתחיל כבר מערב החג. השנה שנת תשפ"ה מיום שבת י"ד ניסן 12/04 משעה 11.20 בבוקר [ויש מקילים שהאיסור מתחיל משעה 11.35].

שבת י"ד ניסן	12/04	10:00 יש מקילים עד 10.41	זמן סיום אכילת החמץ
		11:20 יש מקילים עד 11.35	זמן סיום ביעור החמץ

ניקוי הבית:

בדורנו דור השפע כמות החמץ העוברת בבית נורמלי משך השנה היא עצומה. החמץ מגיע לכל מקום, לא רק למטבח ולמקרר אלא גם לחדרים הפרטיים, למגרות, ולארונות [גם ארונות הבגדים]. בבית שיש בו ילדים קטנים החמץ עלול להגיע לכל מקום. לכן בימינו חשובה מאוד עבודה מוקדמת ושיטתית, של ניקוי כללי של הבית מהחמץ, בדיקת כל המקומות שיכול להיות בהם חמץ, איתור כל החמץ ואיסופו, לקראת ביעורו מן הבית לפני פסח. עבודת הניקיון החיצונית באה גם להזכיר לנו ולעורר אותנו לכך שזמן זה יש להקדיש גם לעבודת ניקוי והיטהרות פנימית רוחנית. בספרי הקבלה והרמז, החמץ מזוהה עם יצר הרע. עבודת ביעור החמץ, הניקיון והזיכור החיצוני, מעוררים אותנו גם לעבודה פנימית של ניקוי חלקי הרוע הקיימים בתוכנו, להתחדשות, לזיכור, ולטוהר המעשים והדעות.

בדיקת חמץ

חכמים קבעו את הלילה שלפני י"ד ניסן [ערב פסח] כזמן מוגדר וקבוע שיש לערוך בו "בדיקת חמץ" בכל המקומות בהם הוא עלול להימצא. מטרת הבדיקה היא איתור ואיסוף כל החמץ מהבית כדי שנוכל לשורפו למחרת בבוקר, ולקיים מה שנאמר בחמץ "בל יראה ובל ימצא", ומצוות ביעור חמץ "תשביתו שאור מבתיכם". בעבר הרחוק כשקבעו חז"ל דין זה, יתכן באמת שבדיקה חד פעמית זו, בפרק זמן של שעה-שעתיים, הייתה מספיקה. הבתים היו קטנים, ללא ריהוט רב, ללא מקררים, מקפיאים, וארונות אוכל, כמות החמץ בבית הייתה קטנה, ונאכלת עד תומה מידי יום. אך כיום ברור שבדיקה זו אינה מספיקה, ללא עבודה מקדמית שיטתית של ניקוי ואיסוף החמץ מכל חלקי הבית. מצוות "בדיקת החמץ" בליל י"ד ניסן, מהווה את "אקורד הסיום" לכל עבודת ההכנה הניקוי והפינוי, שעשינו לפנייה. בדיקה זו נעשית כל שנה לאור הנר בתחילת הלילה שבין י"ג לי"ד ניסן. בדיקה זו נעשית גם לאחר כל עבודת הניקוי והפינוי, שמא בכל זאת נשאר חמץ, וכן משום שזו תקנת חכמים קבועה שאין לבטלה. כל נער או נערה מגיל 13 או 12 בהתאמה יכולים לקיים את הבדיקה. אין צורך שכל בני הבית יבדקו, ודי שאחד מהם יבדוק. כשאין מי שיבדוק, הדייר יכול למנות שליח שיבדוק את הדירה במקומו. כך גם לגבי משרד וכדומה. הבדיקה צריכה להיעשות בכל מקום שרגיל להיות בו חמץ משך כל השנה, בדירת המגורים, במחסן, במכונית, במשרד וכו'. מקומות שאדם יודע שאין הוא מכניס לשם חמץ כל השנה – פטורים מבדיקה. מקומות שנבדקו ונוקו היטב לאור יום [או לאור מנורה/פנס במידת הצורך] במהלך הניקוי המוקדם, הרי שבזמן "בדיקת החמץ" של ליל י"ד, מספיק לעבור עליהם בצורה שטחית, לראות ולוודא שלא הגיע לשם חמץ לאחר הניקוי].

השנה שנת תשפ"ה ליל י"ד ניסן [בו בדרך כלל נערכת "בדיקת החמץ"] הוא ליל שבת קודש. אין אפשרות לקיים את הבדיקה לאור הנר וגם אין אפשרות לבער את החמץ בשבת [י"ד ניסן] על ידי שריפה. לפיכך תיקנו חכמים בשנה כזו להקדים את בדיקת החמץ ללילה שבין חמישי לשישי י"ב-י"ג ניסן [10-11/04]. ביעור החמץ על ידי שריפה הוקדם ליום שישי י"ג ניסן [11/04].

לפני הבדיקה מברכים "ברוך אתה ה'... אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על ביעור חמץ" [נוסח הברכה מתייחס לסיום של מטרת הבדיקה, שריפת החמץ למחרת בבוקר].

הואיל ובהרבה מקרים לא מוצאים חמץ בזמן בדיקה זו [שהרי כבר ניקינו ופינינו את הכול מקודם], נהגו בהרבה קהילות שילדי המשפחה, או בני הבית שאינם מבצעים את הבדיקה בעצמם, מחביאים מראש עשרה פתיתי חמץ קטנים [סגורים בתוך שקית ניילון או עטופים בנייר כסף וכדו' כדי שהפירורים לא יתפזרו] בעשרה מקומות שונים בבית, כדי שהבודק ימצא אותם במהלך הבדיקה. רצוי להכין מראש רשימה מדויקת היכן הוחבאו הפתיתים, למקרה שלא יימצאו בבדיקה, ויוכלו לאתר אותם ולצרפם עם שאר החמץ הנשרף.

במקומות שקשה לבדוק לאור הנר, או שיש חשש להתלקחות שריפה, ניתן לבדוק באמצעות פנס. העיקר שהאור יגיע גם לכל המקומות הקטנים. אבל יש להקפיד לקיים לפחות חלק מן הבדיקה לאור הנר, כפי התקנה המקורית.

ביעור חמץ

כאמור לעיל התורה מצווה שבכל שבעת ימי הפסח לא נאכל חמץ, ולא ימצא ברשותנו חמץ בשום צורה. בנוסף לכך היא מצווה "תשביתו שאור מבתיכם", כלומר, להשבית את החמץ לפני שמגיע חג הפסח, כדי שלא נעבור על איסור אכילתו החזקתו. מדין תורה איסור אכילת והחזקת חמץ וחובת השבתתו מתחילים כל שנה כבר ביום י"ד ניסן בחצות היום, אך חכמים הקדימו את זמן איסור האכילה בשעתיים, ואת זמן חיוב הביעור בשעה, כדי שהאדם לא יטעה ויאחר את הזמן. שעות אלו נמדדות לפי "שעות זמניות" [אורך היום הנתון חלקי 12], ולכן כל שנה השעה המדויקת זזה מעט בהתאם לתחילת היום וסיומו, הנקבעות לפי מצב השמש, ומיקום התאריך העברי ביחס לתאריך בו חל חג הפסח בלוח השנה הכללי.

את החמץ שהאדם מצא בבדיקה, וכן את מה שהוא משאיר לצורך אכילתו עד לסוף הזמן המותר באכילה, יש לרכז במקום מוגדר ושומר. חמץ זה חובה לבעור לפני זמן האיסור של "בל יראה ובל ימצא" - כבר בערב פסח [י"ד ניסן] בשעות הבוקר. מצווה זו נקראת "ביעור חמץ". הדרך המובחרת היא לבער את החמץ על ידי שריפתו באש. כשאין אפשרות לשרוף את החמץ ניתן לבעור ע"י שמפוררים אותו לפירורים קטנים, או פוגמים אותו על ידי אקונומיקה וכדו' כך שאינו ראוי לאכילה, וזורקים לפח האשפה שברחוב או לאסלת השירותים בבית.

השנה שנת תשפ"ה נקיים את "ביעור חמץ" פעמיים.
ביום שישי בבוקר [בזמן המוגדר לכך] נבער את כל החמץ המיותר שאין אנו מתכוונים להשתמש בו יותר. את החמץ המיועד לסעודות השבת נשמור במקום מוצנע וארוז היטב.
את הביעור הזה נקיים בזמן הראוי לכך בכל שנה, כפי שתיקנו חכמים, על ידי שריפה. זמן המצווה לכתחילה גם השנה הוא עד השעה 11.20 ויש מקילים עד 11.35.
הואיל והשנה מצוות שריפת החמץ נעשית בי"ג ניסן, ואיסור החזקתו הוא למעשה רק משבת בבוקר י"ד ניסן, מי שלא הספיק לקיים את מצוות שריפת החמץ בזמן הנ"ל, יכול לקיים את המצווה ולשרפו עד כניסת השבת.
ביעור שני נבצע בשבת בבוקר. אז נבער את כל החמץ שנשאר אחרי סעודות השבת, ואסור לנו להשאיר אותו ברשותנו בפסח. את הביעור בשבת נעשה על ידי פירור החמץ לפירורים דקים, והשלכתם לפח האשפה הציבורי שברחוב, או נטיל אותם לאסלת השירותים. כפי שיבואר בהמשך.
ביעור זה צריך להסתיים עד הזמן המיועד, שכן לאחריו כבר אסור להחזיק חמץ. [הזמן השנה הוא 11.20 ויש מקילים עד 11.35].

מכירת חמץ

מי שמחזיק כמות גדולה של חמץ ואינו מעוניין לכלותו ע"י אכילה או שריפה [כגון מפעלים, בעלי חנויות, וכן אנשים פרטיים המעוניינים בכך], יכול להימנע מאיסור החזקת חמץ על ידי מכירתו לגוי. אין כאן ניצול של "פרצה בחוק" או הערמה. זהו שימוש לגיטימי באחד מתנאי איסור חמץ שקבעה תורה, שחמץ של גוי מותר להחזיק. המכירה היא גמורה בהחלט, ורק לאחר הפסח קונה הרב מהגוי בחזרה את מה שמכר לו לפני פסח. מקובל לבצע את המכירה על ידי הרב השכונתי. הסיבה לכך היא משום שהמכירה צריכה להיעשות בדקדוק רב הכולל פרטים רבים, בצורה המועילה על פי ההלכה. אנו לא מוכרים את החמץ לרב. אנו ממנים את הרב כשליח שלנו למכור את החמץ לגוי.

חשוב להדגיש: איסור האכילה וההנאה מחמץ במהלך חג הפסח; הוא גם על חמץ של גוי, רק ההחזקה מותרת.

רצינות המכירה: מכירה זו צריכה להיות אמתית ורצינית, שאם לא כך היא תיחשב ל"הערמה" - עורמה שאינה מועילה. היא צריכה להיעשות באמצעי קניין התקפים על פי ההלכה. יש להתייחס למכירה זו כמכירה אמתית ומוחלטת עד כדי כך שאם הגוי יבקר בביתנו משך הפסח ויבקש לקבל לידי את החמץ שקנה, אנו נאפשר לו זאת, וכמובן לא ניגע ולא נשתמש במה שמכרנו לגוי. כיום יש אפשרות לבצע את המכירה ואת מינוי השליחות לרב גם באמצעות האינטרנט. אך ראוי להשתמש בדרך זו רק כשאין ברירה אחרת. עדיף לגשת לרב באופן אישי ולבצע את התהליך מולו, כדי להיות בטוחים שהדברים אכן מתבצעים, וכדי להעניק לכל התהליך משמעות רצינית ואמיתית, כפי שבאמת צריך להיות.

אכסון החמץ הנמכר: את החמץ הנמכר יש להחזיק במקום מוגדר שיהיה סגור כל ימי הפסח [בארון מסוים וכדומה]. רצוי לסמן אותו בצורה ברורה ש"החמץ כאן מכור לגוי". כל זאת כדי שבטעות לא יבוא האדם להשתמש או לאכול מהחמץ שהשאיר.

מכירת החמץ שלנו לגוי מתבצעת על ידי הרב ביום י"ד ניסן, ערב פסח, בבוקר, לפני שמגיע זמן האיסור להחזיק חמץ "בל יראה ובל ימצא". לפיכך יש להקדים לבוא לרב כדי שיוכל להספיק למכור לגוי בזמן. את השליחות של הרב ניתן לבצע גם כמה ימים לפני החג, וכך באמת כדאי לעשות ולא להשאיר זאת לרגע האחרון.

השנה שנת תשפ"ה מכירת החמץ לגוי מתבצעת על ידי הרב כבר ביום שישי י"ג ניסן.

ביטול חמץ

מלבד בדיקת החמץ וביעורו חייבו חז"ל גם "לבטל את החמץ". זאת מחשש שמא בכל זאת נשאר חמץ מוסתר באיזה מקום.

ה"ביטול" הוא למעשה הפקרת החמץ, וקביעת ההתייחסות אליו מבחינתנו כאל עפר האדמה. באופן זה גם אם נשאר חמץ ברשותנו, אין עוברים עליו באיסור "בל ימצא". נוסח הביטול המקובל הוא בשפה הארמית, ועל המבטל להבין את משמעות הדברים, שזו עיקר המטרה. מי שאינו מבין את הנוסח הארמי יכול גם להשתמש בנוסח העברי.

ביטול החמץ ואמירת הנוסח מתבצעת בשני שלבים: פעם ראשונה בערב לאחר סיום בדיקת החמץ, ופעם נוספת בבוקר לאחר ביעור החמץ.

יש בין שתי ה"ביטולים" הבדל לגבי איזה חלק מהחמץ הוא מתייחס, כלומר את מה אנחנו בוחרים לבטל. ההבדל מתבטא גם בנוסח הביטול:

בביטול בלילה אנו מבטלים רק את החמץ שאינו ידוע לנו ולא מצאנו בבדיקה [כי את הידוע לנו אנו מתכוונים עדיין לאכול עד למחרת בבוקר, ואח"כ לשרוף את הנשאר]. ואילו הביטול של הבוקר מתייחס לכל החמץ: הידוע לנו [שמכרנו לגוי] ושאינו ידוע לנו.

זה נוסח הביטול בערב: (לנוסח אשכנז. לספרדים נוסח מעט שונה)
"כל חמירא וחמיעא דאיכא ברשותי, דלא חזיתיה ודלא בערתיה, לבטיל ולהוי הפקר כעפרא דארעא".
 ובעברית: **"כל חמץ ושאר שיש ברשותי, שלא ראיתיו ושלא ביערתיו, יבטל ויהא הפקר כעפר הארץ"**
 ואילו הביטול של הבוקר מתייחס לכל החמץ: הידוע לנו [שמכרנו לגוי] ושאינו ידוע לנו.

זה נוסח הביטול ביום:
"כל חמירא וחמיעא דאיכא ברשותי, דחזיתיה ודלא חזיתיה, דבערתיה ודלא בערתיה, לבטיל ולהוי הפקר כעפרא דארעא".
 ובעברית: **"כל חמץ ושאר שיש ברשותי, שראיתיו ושלא ראיתיו, שביערתי ושלא ביערתי, יבטל ויהא הפקר כעפר הארץ".**

את הביטול שעורכים בבוקר יש לומר לאחר שריפת החמץ אך לפני השעה בבוקר 11.20 או 11.35 למקילים בדבר], כי בשעה זו כבר חל איסור החזקת החמץ "בל יראה ובל ימצא"..

השנה שנת תשפ"ה את הביטול הראשון נעשה בחמישי בלילה אחרי בדיקת החמץ, ואת הביטול השני נעשה בשבת בבוקר לאחר סיום סעודת השבת וביעור החמץ.

חמץ שעבר עליו הפסח

חמץ שהיה בבעלות יהודית, ועבר עליו חג הפסח באיסור - לא נמכר לגוי, לא בוער, ולא בוטל - אסור לכולם לאכול וליהנות ממנו גם לאחר הפסח [זהו קנס מדברי חכמים, שהואיל והאדם לא עשה כדין ועבר על איסורי התורה של "בל יראה ובל ימצא", אסרו עליו להשתמש בחמץ לאחר הפסח]. לפיכך יש להקפיד לבער ולבטל או למכור את החמץ לפני פסח, וכן לקנות אחרי פסח רק חמץ שנמכר לגוי כדין.

ביעור חמץ ביום שישי י"ג ניסן

כפי שהזכרנו השנה נקיים את מצוות ביעור חמץ בשריפה, ביום שישי י"ג ניסן. למרות שעדיין מותר לאכול ולהחזיק חמץ עד למחר, יש לכתחילה לקיים את מצוות השריפה בזמן בו אנו עושים זאת כל שנה, כדי שלא נבוא לידי טעות בשנים הבאות. מי שלא הספיק - יוכל לקיים את שריפת החמץ עד לכניסת בשבת. יש לדאוג להשאיר חמץ לצורך סעודות השבת. נקפיד לשמור אותו בשקית אטומה וסגורה, הרחוקה ממגע ילדים כדי למנוע את פיזורו בבית הנקי והכשר לפסח.

יום שישי י"ג ניסן – הכנות לשבת ולחג

זהו לכאורה יום שישי רגיל, בו יש להכין את תבשילי השבת, לנקות את הבית ולסדרו לקראת שבת – כמו בכל שבת רגילה. אולם השנה יום שישי זה, והשבת שבעקבותיו, יוצאים מהכלל. ההלכה ולוח השנה מזמנים לנו מציאות מורכבת המחייבת תכנון קפדני ומדויק. עלינו להיערך מראש לכמה דברים מיוחדים, ויום שישי אמור להיות עמוס במיוחד. מאידך גיסא, יום השבת יאפשר לנו מנוחה טובה, ולהגיע לליל הסדר מתוך שלווה ורוגע.

הכנת אש להדלקת נרות של יום טוב – נר נשמה ביום שישי

במוצאי השבת נדליק נרות של יום טוב לכבוד חג הפסח. בשבת אסור להבעיר אש, וגם ביום טוב מותר רק להעביר אש מאש קיימת ואסור ליצור ולהבעיר אש חדשה. על כן יש להדליק כבר ביום שישי נר אשר ימשיך לדלוך עד למוצאי שבת, ממנו נוכל לקחת אש להדלקת נרות של יום טוב. (נר של 24 שעות לא תמיד יספיק, ניתן להשתמש בנר של 26 שעות, או לחלופין להוסיף שמן לפחית של הנר. רצוי להשתמש בנר נשמה של 48 שעות שיישאר דולק כל משך ה"יום טוב" [יום ראשון], בו נוכל להשתמש, אם נרצה, להעברת אש לצורך בישול [יום טוב].

איסור הכנה משבת ליום טוב – להכין הכל ביום שישי

שישי ושבת הם הימים האחרונים לפני חג הפסח. מיד עם צאת השבת ייכנס חג הפסח [ללא הפסקה, זה יוצא וזה בא] ובו נחגוג את "ליל הסדר". בשבת עצמה אסור להכין שום דבר עבור ליל הסדר (גם דברים אשר מותר לעשות בשבת) ועל כן כל ההתארגנות לחג צריכה להתבצע כבר ביום שישי. המטבח צריך להיות כשר לפסח, כבר לפני שבת, ואז גם נכין את הנצרך לליל הסדר, ויום טוב הראשון של פסח.

הכנות לליל הסדר – סידור שולחן ליל הסדר

ליל הסדר מתחיל מיד עם כניסת החג – בצאת השבת, ועל פי ההלכה רצוי להתחיל את ליל הסדר מוקדם ככל האפשר [כדי שהילדים, שהם עיקר הלילה החשוב הזה, יישארו ערניים]. על כן מומלץ להכין את כל מה שניתן כבר מלפני שבת, ולא לדחות זאת למוצאי השבת. ככל שהדבר אפשרי, כדאי לערוך את שולחן ליל הסדר כבר מיום שישי, ואת סעודות השבת לאכול בשולחן אחר. כך גם נהנה כל השבת מאוירת החג שמשרה השולחן הערוך לתפארה. ביום שישי יש להכין כבר את כל הנצרך לחג. לבשל את מאכלי ליל הסדר, לצלות את הזרוע, לשטוף את עלי המרור [חסה] מנגיעות החרקים, להכין את החרוסת ומי המלח, להכין את סידור נרות החג אותם נדליק במוצאי השבת, להכין ולגהץ את הביגוד של החג, וכן הלאה. אגב, אין להשרות את החסה במים משך כל השבת, כי אז מעמדה ההלכתי יהיה כירק "כבוש" שאינו כשר לאכילת המרור. ניתן לשומרה במקרר בשקית ללא שריה במים, כדי לשמור על הטריות.

ארגון סעודות השבת – סעודות כשרות לפסח

סעודות השבת של הלילה והבוקר נאכלות עדיין בזמן שמותר לאכול חמץ [עד השעה בבוקר שבה חל איסור אכילת חמץ]. ברמה העקרונית ניתן היה להכניס במטבח הרגיל שאינו כשר לפסח, הם יכולות להכיל חמץ, ולאכולם בכלים של חמץ שאינם כשרים לפסח. אך ברמה המעשית זה מורכב ביותר: המטבח וכל הכלים צריכים להיות בשלב הזה כבר כשרים לפסח, בישלנו בהם את כל תבשילי החג. הבית כשר לפסח, ואם נאכל בו חמץ בחופשיות, כיצד ננקה בשבת את כלי החמץ לאחר השימוש בהם, והרי אנו מכינים משבת לימי החול.

ניתן לומר שזה כמעט בלתי אפשרי בוודאי לא רצוי לעשות כן. לכן האופן הנכון הוא שסעודות השבת תהיינה כשרות לפסח, יבושלו במטבח שכבר הוכשר לפסח, בסירים וכלים של פסח, יחוממו בשבת על פלטה-שבת כשרה לפסח, וכלי האוכל בהם נשתמש יהיו כשרים לפסח [או כלים חד פעמיים – ראה בהמשך]. הצלחות וכלי הסעודה יכולים להיות כשרים לפסח. אך מומלץ להשתמש בכלים חד פעמיים, משתי סיבות. ראשית, אחרי סעודת הבוקר יהיה אסור לשטוף את הכלים לצורך סעודת הלילה, ונשאר 'תקועים' עם הכלים המלוכלכים. שנית, מי שבוצע על לחם משנה של חמץ [- ראה בהמשך] הרי בזמן שיהיה חמץ על השולחן, בוודאי אין להשתמש בכלים כשרים לפסח. על כן מומלץ להשתמש בכל סעודות השבת בכלים חד פעמיים, ולזרקם לפח אחרי הסעודה [גם למי שבמשך השנה נמנע מלהשתמש בהם] ניתן להשתמש בכלים חד-פעמיים חגיגיים ואקולוגיים.

החלק המורכב יותר בסעודות השבת יהיה אכילת ה"לחם משנה" וכפי שיורחב בקטע הבא.

איסור אכילת מצה בערב פסח

מבואר בגמרא שחכמינו ז"ל אסרו לאכול מצות בערב פסח. הסיבה לכך היא כדי שיאכל את מצת-המצווה בלילה לתיאבון, ויש לכך טעמים נוספים. יש פוסקים הסוברים שההנחיה שלא לאכול מצות טרם החג מתחילה רק בערב פסח משעה שאסור לאכול חמץ. מאידך יש דעות בהלכה שהאיסור מתחיל כבר מליל י"ד, זמן בדיקת חמץ, דהיינו ב"ג ניסן לאחר צאת הכוכבים. להלכה נקבע בשולחן ערוך דעה ממוצעת, כדעת פוסקים רבים, שאיסור אכילת מצה הוא מתחילת יום י"ד, ובשנה זו משבת בבוקר. יש נוהגים [זהו מנהג ולא הלכה] שלא לאכול מצות כבר מראש חודש ניסן.

לחם משנה בשבת

איסור זה של אכילת מצה בערב פסח מביא אותנו למציאות מורכבת ביחס לאכילת סעודת השבת בערב פסח שחל בשבת. מצד אחד, אנו צריכים לבצוע על "לחם משנה" – שני מאפי לחם לצורך קיום סעודות השבת, אך מאידך – עדיין לא ניתן לאכול מצה, וא"כ צריכים לאכול את "לחם המשנה" מחלת-חמץ. אולם הבית נקי לפסח וכל התבשילים וכלי הסעודה כשרים לפסח. מה עושים?

יש שתי שיטות מקובלות לסידור סעודות השבת עם לחם משנה

אפשרות א. לחם משנה מחמץ

דרך זו בוחרת להסתדר עם אכילת לחם המשנה מחמץ. ואלו עיקרי ההנחיות.

- **שמירת החמץ:** את החמץ שאנו משאירים לצורך סעודות השבת יש לשמור בשקית אטומה [כפולה], למניעת פירורים, ובמקום שמור ורחוק ממגע יד אדם [ילדים], כדי למנוע פיזור בבית, ושימוש בו.
- **סוג החמץ:** רצוי מאוד להשתמש בפיתות או לחם שאינו מתפורר.
- **כמות החמץ:** יש לתכנן מראש את כמות החמץ שנצטרך עבור ללחם המשנה בלסעודות לפי מספר האוכלים. מצד אחד צריך כמות מספיקה ללחם המשנה ולאכילת המסובים, לסעודות השבת, אך מצד שני רצוי מאוד לסיים את החמץ על ידי אכילתו במהלך הסעודה, ולא להישאר עם כמות גדולה

של חמץ, שאותה נצטרך לבער בשבת בבוקר. ביעור החמץ בשבת הוא מעט מורכב [ראו הרחבה בהמשך].

- **כלי אוכל:** כל זמן שיש חמץ על השולחן, יש להשתמש רק בכלים חד פעמיים.
- **מקום הסעודה:** סעודות השבת שיש בהם חמץ ייערכו במקום צדדי, מרפסת, או חצר, שאין חשש שהחמץ יתפזר בבית, ובמקום שנוח לנקות אחרי גמר הסעודה. אם אי אפשר, רצוי שלפחות החלק של תחילת הסעודה, ברכת המוציא ואכילת החמץ, יהיה במקום צדדי כנ"ל, ואת המשך הסעודה ללא כל חמץ, אפשר לעשות במקום הרגיל.
- **סיום אכילת החמץ:** יש לסיים את אכילת החמץ בזמן, טרם מגיע זמן איסור אכילת חמץ.
- **ניקוי ופינוי החמץ:** לאחר סיום אכילת החמץ, להקפיד לנקות מהשולחן את כל שיירי החמץ, לטאטא סביבו, לאסוף את כל החמץ, ולבער את כל החמץ שנשאר, בזמן הראוי.
- **ניקוי הידיים והגוף:** יש לנקות את הידיים, הפה והשיניים [באופן המותר בשבת] משיירי חמץ.

אפשרות ב. שימוש במצה כשרה לפסח המותרת לאכילה בערב פסח

שימוש במצה עשירה

מצה עשירה היא מצה כשרה לפסח [אניה חמץ]. הבצק של מצה זו לא נילוש במים, אלא בחלב, ביצים, סוכר, דבש, או מיצי פירות שונים. לכן היא נקראת "עשירה" – להבדיל ממצה רגילה שאותה לשים רק במים ונקראת "לחם עוני". ישנה תעשייה מסודרת לייצור מצות כאלו וניתן לרוכשם בחנויות, כמובן עם תחת השגחת כשרות טובה לפסח.

לפי שיטות שונות בהלכה מותר לאכול מצה עשירה גם בערב פסח, והיא אנה כלולה באיסור אכילת מצה בערב פסח.

ההיתר ההלכתי להשתמש במצה עשירה הוא משום שמצה זו אע"פ שאניה חמץ, היא אנה כשרה לצורך קיום מצוות אכילת מצה בליל הסדר [שם צריך דווקא "לחם עוני"], ועל כן אין כל איסור לאוכלה בערב פסח.

השימוש במצות אלו ל"לחם משנה", עונה על האתגרים שהוצגו לעיל. הוא מאפשר את ביעור כל החמץ לפני שבת, וכעת ניתן להיכנס אל השבת כשהבית נקי מחמץ. בכל סעודות השבת נאכל ונשתמש רק בתבשילי פסח וכלי פסח, נסעד במקום הרגיל בשולחן הרגיל [אלא אם הוא כבר ערוך לליל הסדר], וללחם המשנה נבצע על מצות אלו שאינן מהוות כל אתגר מבחינת ניקיון החמץ מהבית.

נציין כי ההיתר ההלכתי לשימוש במצה עשירה אינו לכל הדעות ותלוי במנהגי העדות, ויש בו פרטי הלכה שונים.

למנהג בני ספרד [כפסק השולחן ערוך] מותר לכתחילה להשתמש במצה עשירה, בכל ערב פסח ובכל סעודות שבת זו גם אחרי זמן איסור חמץ. לבני ספרד ניתן להשתמש במצה עשירה כל ימי הפסח.

אמנם יש להימנע מלאכול מצה זו ביום השבת אחרי שעה 15.50, כדי שנאכל את המצות בליל הסדר "לתיאבון", ולא מתוך שובע.

לבני אשכנז הפתרון של מצה עשירה או מבושלת אינו לכתחילה. הפוסקים מבני אשכנז נוהגים כדעת הרמ"א, אשר על פי שיטתו מצה עשירה קשה להקפיד שהיא לא תגיע במהלך ייצורה לחימוץ, ולכן אוסרים לאכול מצה עשירה בכל ימי הפסח [מחשש חמץ]. כמון כן רבים מפוסקי אשכנז סוברים שמצה עשירה כלולה גם היא באיסור אכילת מצה בערב פסח [כדין מצה, כי היא נראית כמצה וטעמה כמצה]. ולכן בני אשכנז אינם אוכלים מצה עשירה לא בערב פסח ולא במשך כל הפסח.

אמנם בשנה זו יוכלו בני אשכנז להשתמש במצה עשירה או מבושלת בסעודת ליל השבת. ורבים מתירים שימוש בשנה זו אף לסעודת השבת בבוקר, ובתנאי שהיא תיאכל רק עד לשעת איסור החמץ ולא לאחר מכן.

עם זאת יש רבים מבני אשכנז שאינם סומכים על דעות אלו ונוקטים בפתרון הראשון של לחם משנה מחמץ עם כל המורכבות שלו.

במקומות ציבוריים כמו מלון, בתי חולים או מחנות צבא וכדומה, בהם משתתפים בסעודות השבת ציבור גדול של הרבה אנשים והרבה ילדים, וקשה לשמור על החמץ, גם אז יש מקום להקל על פי פסיקת רב מוסמך להשתמש במצה עשירה. במקומות ציבוריים יש אפשרויות נוספות בהנחיית הרבנים המקומיים

אפשרות ג [בדיעבד]. שימוש במצה רגילה

מי שאין בידו חמץ ולא מצה עשירה אלא רק מצות רגילות כשרות לפסח – יכול בדיעבד להשתמש גם במצות אלו ללחם משנה לסעודות השבת. הסיבה היא כי חובת בציצה ואכילת "לחם משנה" בשבת, עדיפה וגוברת על איסור אכילת מצה בערב פסח [אבל אינה גוברת על איסור אכילת חמץ בערב פסח]. ולכן יכול להשתמש במצות רגילות כדלהלן:

בסעודת הלילה ללא הגבלה.

בסעודת הבוקר רצוי לאכול ממצה רגילה רק את השיעור המינימלי הנצרך [כמצת מכונה אחת ולא מעבר לכך], וכדאי לסיים לאכול את המצה עד שעת איסור אכילת חמץ [ולא מאוחר יותר]. בסעודה שלישית יש להימנע מאכילת מצה רגילה, וניתן לקיים את הסעודה השלישית במיני פרות או תבשילים.

הנהגה לגבי ילדים – ההמלצה ההלכתית בקרב הפוסקים, גם מבני עדות אשכנז, לאפשר לילדים לאכול מצה עשירה.

כשאין מצה עשירה יש המאפשרים להאכיל את הילדים אף מצה רגילה [אך רק עד שעת איסור חמץ בשבת בבוקר, כי אז בוודאי מתחיל איסור אכילת מצה בערב פסח].

דבר זה נכון במיוחד בילדים קטנים מתחת לגיל 6, אשר יש חשש שאם ניתן לידיהם חמץ הם עלולים לפזר אותו בבית, וקשה יהיה לאסוף אחר כך את הפירורים, ומאידך הם מתחת לגיל החינוך למצוות.

בכל מסלולי ההלכה הנ"ל ישנם נושאים הלכתיים ומעשיים הצריכים הנחיה ובירור. את כל פרטי העניינים וההמלצות בסדור וארגון סעודות השבת כהלכה, ריכזנו בקונטרס מיוחד – ערב פסח שחל בשבת.

שבת הגדול

השבת שלפני פסח מכונה שבת הגדול. ברוב השנים שבת זו חלה כמה ימים לפני פסח, אך השנה היא חלה ב"ד ניסן – צמוד לחג הפסח, החג יחל מיד עם צאת השבת, וליל הסדר ייערך במוצאי השבת.

כמה פירושים יש לשם "שבת הגדול".

יש המקשרים זאת להפטרה הנקראת בשבת זו, המסתיימת בפסוק "לפני בוא יום ה' הגדול". יש המקשרים זאת לנס "גדול" ש"פתח" את אירועי היציאה ממצרים, ואירע דווקא בשבת שלפני פסח. בני ישראל הצטוו באותה שבת לקחת עשה לצורך הקרבת קרבן פסח, לקשור אותו לכרעי המיטה, ולהחזיק אותו כך משך 4 ימים כדי לבדוק אותו שהוא כשר להקרבה. המצרים היו רואים בכבשים סוג של עבודת אלילים, ובאופן טבעי היה חשש רציני שהמצרים יפגעו ביהודים, הלוקחים את השה לצורך הקרבתו ואכילתו. אולם למרות הכל לא אירע דבר, והמצרים לא עשו דבר. "נס" זה היה סימן לבאות, וגילה לבני ישראל כי המצרים כבר "השלימו" עם כניעתם לדרישות השחרור של העם היהודי מנהג נוסף התקבל ברוב הקהילות שבשבת זו הרב דורש בפני ציבור המתפללים דרשה מיוחדת

העוסקת בהלכות החג. אולי גם זו הסיבה לשם "שבת הגדול" – היינו שבת שה"גדול", דורש בה בציבור.

בשנה זו אע"פ שבאופן רשמי שבת הגדול היא השבת הצמודה לפסח [פרשת צו, י"ג ניסן], בהרבה מקומות הרב מקדים את דרשתו או מוסיף דרשה נוספת כבר בשבת הקודמת [פרשת ויקרא ז' ניסן], כדי להספיק ללמד את הציבור על הלכות הפסח, ובפרט את ההלכות המיוחדות של ערב פסח שחל בשבת.

כניסת השבת והדלקת נרות שבת כפי הזמן המופיע בלוח הזמנים ההלכתי וכמנהג כל עיר ועיר.

שבת י"ד ניסן

כניסת השבת והדלקת הנרות כרגיל בכל שבת על פי הזמן המופיע בלוח

סעודות השבת ליל שבת ושבת בבוקר

לעיל כתבנו הדרכה מפורטת בדרך בה לנהוג בסעודות השבת. כאמור לעיל הדרך הנכונה והראויה היא שהמטבח יהיה כשר לפסח, וכל התבשילים והמאכלים יהיו כשרים לפסח, והסעודה תיאכל בכלים חד פעמיים. ללחם המשנה בני אשכנז משתמשים בחלות של חמץ – רצוי פיתות. בזהירות הנדרשת למניעת פיזור החמץ בבית. לספרדים, יש פתרון של מצה עשירה. ויש גם מבני אשכנז שהקילו בזה. בסעודת שבת בבוקר – מי שמשתמש ללחם משנה בחלות של חמץ פיתות וכדו' – יש להקדים לאכול את הסעודה לפני זמן איסור אכילת חמץ, ולהספיק לקיים ביעור וביטול חמץ בזמן הראוי.

סעודה שלישית

בכל שבת יש חובה לאכול 3 סעודות. הראשונה בליל שבת, ועוד שתי סעודות ביום. בשבת רגילה זמן הסעודה השלישית מתחיל אחרי חצות היום, ולכתחילה אחרי תפילת מנחה [שניתן להתפלל מחצי שעה אחרי חצות]. מקובל בדרך כלל לאכול סמוך לפני שקיעת החמה. בסעודה שלישית גם נוטלים ידיים ובוצעים על לחם משנה. אמנם בשעת הדחק ניתן לצאת ידי חובת סעודה שלישית גם על מיני מזונות [שברכתם בורא מיני מזונות ו"על המחיה" לברכה אחרונה], ויש אומרים שאף באכילת פירות ותבשילים שברכתם "שהכל", ו"בורא נפשות" לברכה אחרונה, יוצאים ידי חובה.

כיצד נקיים סעודה שלישית בערב פסח שחל בשבת

לבני ספרד ניתן לאכול מצה עשירה גם לאחר חצות היום וא"כ נוכל לקיים סעודה שלישית רגילה עם לחם משנה בזמנה לאחר חצות היום. אמנם יש להקפיד לסיים את אכילת ה"מצה העשירה" לפני שעה עשירית של היום [15.50] וזאת כדי שסעודת ליל החג תיאכל בתיאבון ולא מתוך שובע. **לבני אשכנז** אין לאכול מצה עשירה לאחר זמן איסור חמץ. לפיכך בני אשכנז יקיימו סעודה שלישית במיני פירות ותבשילים ללא ברכת המוציא וללא ברכת מזונות. אופן נוסף הוא לחלק את סעודת הבוקר לשניים. דהיינו: להשכים קום ביום השבת, ליטול ידיים, לבצוע על לחם משנה, לאכול מנה אחת. לברך, להפסיק כחצי שעה, ושוב ליטול ידיים, לבצוע שוב על לחם משנה, ולאכול את שאר הסעודה. יש להספיק לסיים את אכילת החמץ שבסעודה השלישית לפני זמן איסור אכילת חמץ.

סוף זמן אכילת חמץ

יש לשטוף ולנקות היטב את הפה והשיניים משיירי האוכל באופן המותר בשבת. מותר להשתמש במי פה [יש המכנים אותם מערב שבת]. יש מקילים להשתמש במברשת, ובתנאי שאין רגישות בחניכיים כפי שיפורט להלן [רצוי להשתמש במברשת בעלת שיערות רכות], אך לדעת פוסקים רבים, אין להשתמש במשחת שיניים, אלא למלא את הפה עם מי פה ולשפשף עם המברשת. לדעת פוסקים רבים אין להרטיב את המברשת במים קודם השימוש. יש שהתירו גם שימוש במברשת עם משחה [יביע אומר]. רצוי לייחד [כל השנה] מברשת מיוחדת שמשתמשים בה רק בשבת [על פי ילקוט יוסף]. ניתן להשתמש בקיסם פלסטי או עץ כדי לנקות ולהסיר את החמץ המסתתר בין השיניים. בכל הפעולות הננקטות [מברשת, קיסם, חוט דנטלי] יש לנהוג בעדינות רבה וליזהר ממצב בו ייצא דם מהחניכיים. מי שרגיל אצלו שיוצא דם מהחניכיים – יש להימנע מכל פעולה שעלולה להביא לכך.

בעלי שיניים תותבות ינקו שיניים אלו ג"כ באופן המותר בשבת [כנ"ל]. ניתן להניח את השיניים במים חמים [כלי שני – מים שהוצאו מהמיחם] ולנקותם היטב. [יש שהצריכו גם להגעיל את השיניים התותבות, ולהימנע מאכילת מאכל חמץ חם 24 שעות לפני פסח].

ניתן לסיים את אכילת החמץ בסעודה לפני זמן הנ"ל, לשטוף את הפה ואת הידיים כנ"ל, ולהמשיך בסעודה ללא חמץ גם לאחר מכן.

מצוות ביעור החמץ

לאחר סיום אכילת החמץ יש לקיים את מצוות ביעור החמץ.

את ביעור החמץ יש לסיים לפני זמן איסור הימצאות החמץ ברשות האדם "בל יראה ובל ימצא". בשנה זו יש לבער את החמץ עד שעה 11.20 ויש מקילים עד 11.35.

כיצד מבערים את שיירי החמץ בשבת?

- לנקות היטב את השולחן עליו אכלו חמץ ולאסוף ממנו את כל שיירי החמץ.
- לאסוף את כל שיירי החמץ שלא נאכלו [כגון אם נשאר פיתות וכדומה].
- לפזר את כל שאריות הלחם/הפיתות ושאר החמץ שנשאר לפירורים קטנים, ובזהירות רבה שלא יתפזרו.
- לאסוף את כל הפירורים לשקית אטומה.
- לטאטא תחת וסביב השולחן, ובמידת הצורך גם לעבור על הכיסאות עליהם ישבו בזמן אכילת החמץ, ולאסוף את הפירורים לשקית האטומה.
- לזרוק את כל פירורי החמץ לשירותים ולהדיח את האסלה כמה פעמים עד שלא ישאר שום פירור.
- לשפוך אקונומיקה על הפירורים והדחתה [אין זה חובה].
- לזרוק לחילופין - ניתן לזרוק את כל הפירורים לפח האשפה שברחוב [אך לא לפח הנמצא בחדר האשפה של הבניין או בחצר המשותפת]. כן יש לזרוק את כלי הסעודה [החד פעמיים] שהשתמשו בהם בסעודת החמץ.

מצוות ביטול החמץ

לאחר ביעור החמץ, ולפני שמגיע זמן איסור החמץ אומרים את נוסח ביטול החמץ. אין צורך שכל בני הבית יבטלו אלא בעל הבית [שהוא הבעלים של החמץ].
ביטול החמץ הוא למעשה "הפקרת" החמץ, והצהרה של בעל החמץ שהוא מתייחס איליו כאל עפר האדמה. בכך מאבד החמץ את משמעותו. בביטול של היום בעל הבית מבטל את כל החמץ, הידוע לו ושאינו ידוע לו, שאולי נשאר ברשותו.
הנוסח נאמר בשפה הארמית וניתן גם לאומרו בכל שפה. העיקר שהאומר יבין את משמעות הדברים.

זה נוסח הביטול ביום:
"כל חמירא וחמיעא דאיכא ברשותי, דחזיתיה ודלא חזיתיה, דבערתיה ודלא בערתיה, לבטיל ולהוי הפקר כעפרא דארעא".
ובעברית: **"כל חמץ ושאר שיש ברשותי, שראיתיו ושלא ראיתיו, שביערתי ושלא ביערתי, יבטל ויהא הפקר כעפר הארץ"**

יום השבת – איסור הכנה ליום טוב

יש להימנע בשבת מלעשות כל הכנה ופעולה לצורך יום טוב. גם עשיית דברים שאין בהם "מלאכה" האסורה בשבת, אין לעשות לצורך ליל הסדר. לפיכך אין לערוך את השולחן, לסדר את המצות, להכין את ההגדות, וכל הכנה המיועדת לצורך הלילה. עם זאת ניתן לסדר את הבית, לטאטא, לנקות את שיירי סעודות השבת, כי המטרה בזה היא גם לצורך השבת עצמה, לשהות בבית נקי ומסודר.

משתדלים לנצל את יום השבת הארוך למנוחה.

התכוננות רוחנית מהשבת לחג – מותרת ורצויה. על כן יש לנצל את הזמן להכנה לקראת ליל הסדר והבנת ההגדה: לימוד ועיסוק בענייני הלכות עריכת ליל הסדר, פירושי ההגדה של פסח, לקראת הלילה הגדול – ליל הסדר.
מנהג רווח בהרבה תפוצות ישראל לקרוא בשבת הגדול את ההגדה של פסח מהקטע "עבדים היינו", עד הקטע "לכפר על כל עוונותינו" [שאחרי הפיוט של דינו].

תפילת מעריב במוצאי השבת

השנה ליל הסדר חל במוצאי השבת. תפילת ערבית בבית הכנסת היא גם התפילה ש"מוציאה" את השבת, וגם "מכניסה" את החג. נוסח התפילה אינו כתפילת יום חול אלא כתפילת כל החגים והמועדים.

בכל מוצאי שבת תיקנו חכמים לומר בתוך תפילת העמידה נוסח המהווה "הבדלה" בין קודש לחול, והוא מתחיל במילים "אתה חוננתנו". [תקנה זו תיקנו חכמים בתקופות בהם היה קושי כלכלי רב להשיג יין להבדלה].

גם כאשר חל חג במוצאי שבת, והתפילה היא בנוסח תפילת חג, יש קטע מיוחד בתפילת העמידה המהווה "הבדלה" בין קודש [שבת] לקודש [יום טוב] והא פותח במילים "ותודיענו".
תפילת מעריב של ליל חג הפסח נאמרת בחגיגות רבה. בהרבה קהילות אומרים בבית הכנסת בסיום תפילת מעריב את תפילת "הלל השלם". זו הפעם היחידה בשנה ש"הלל" נאמר בלילה.

הדלקת הנרות

את הנרות של חג הפסח אין להדליק בשבת, ולכן יש להמתין עד צאת הכוכבים [19.45] ורק לאחר מכן להדליקם. אסור ליצור ולהבעיר אש חדשה בחג, ולכן נעביר אש באמצעות גפרור או קיסם מנר הנשמה הדולק שהוכן מערב שבת, ובאש זו נדליק את נרות החג. אין לכבות את הנר או הגפרור שבו השתמשנו לצורך ההדלקה, ולכן נניח לו בזהירות לכבות מאיליו.

על הנרות של החג מברכים שתי ברכות

ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וציוונו להדליק נר של יום טוב.
ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שהחיינו לקיימנו והגיענו לזמן הזה.

יש נשים הנוהגות לא לברך ברכת שהחיינו על הנרות, אלא לצאת ידי חובת ברכה זו בברכת שהחיינו הנעשית בקידוש [כוס הראשונה מארבעת הכוסות].
יש נשים נשואות הנוהגות להמתין ולהדליק את הנרות בנוכחות בעליהן.

הכנות לליל הסדר

את ההכנות האחרונות לליל הסדר [שלא עשינו כבר מערב שבת] יש להתחיל רק אחרי צאת הכוכבים. כדאי לנצל את הזמן עד שהבעל חוזר מהתפילה כדי לסיים את כל ההכנות ולהיות ערוכים להתחלת ליל הסדר.
ההמלצה ההלכתית היא להזדרז להתחיל את ליל הסדר כמה שיותר מהר, כיון שזהו לילה ארוך עמוס במצוות ואנו רוצים לשתף את הילדים ככל האפשר.

ליל הסדר במוצאי שבת

ליל הסדר החל במוצאי שבת גורם גם לכמה שינויים קלים בנוסח ההגדה, והם מופיעים בהגדה עצמה.

קידוש שהוא גם הבדלה

שינוי מרכזי ומשמעותי הוא בנוסח הקידוש של ליל החג.
בכל שנה אנו פותחים את ליל הסדר ב"קדש" שהוא למעשה "הקידוש" המקובל בכל חג ומועד, והוא מהווה גם את הכוס הראשונה מארבעת הכוסות.
השנה הקידוש יהיה שילוב של קידוש [החג הנכנס] והבדלה [משבת היוצאת ליום טוב], והוא יכלול גם ברכת הנר כמו בכל מוצאי שבת [אבל בלי "בשמים"].

סדר הברכות המשולב של הקידוש וההבדלה מסומן בראשי התיבות של "יקנה"ז:
יין [בורא פרי הגפן] קידוש [נוסח הקידוש] נר [ברכת מאורי האש] הבדלה [נוסח ההבדלה] זמן [ברכת שהחיינו על כניסת החג].

ברכת מאורי האש

בכל מוצאי שבת עורכים את ברכת "מאורי האש" על נר אבוקה – היינו נר שיש בו שתי פתילות. ניתן להעביר אש לנר כזה מנר הנשמה שהשארנו מערב שבת, ולברך עליו "מאורי האש", אך יהיה אסור לכבותו בגמר ההבדלה. לכן מומלץ להתארגן מראש עם נר אבוקה קטן [קיים ייצור מיוחד לצורך זה] שניתן להשאירו דולק עד שייכבה מאיליו.
אפשרות אחרת היא לחבר בשעת הברכה גפרור או פתילת נר קטנה לנרות הרגילים של החג וכך ליצור אבוקה זמנית.
כשאין פתרון זמין ניתן לברך ברכת מאורי האש גם על הנרות שהודלקו לצורך החג אע"פ שאין "אבוקה".

ליל הסדר

ליל הסדר הוא החג המשפחתי ביותר. נהוג לערוך שולחן חגיגי וגדול, בו מתכנסת המשפחה המורחבת בהרכב מלא.

מציאות זו מבטאת לנכון גם את מהותו הרוחנית. מטרתו המרכזית של ליל הסדר היא העברת סיפור יציאת מצרים מאבות המשפחה אל כל בני המשפחה, ובעיקר לדור הבא – הילדים, שהם למעשה המטרה המרכזית של כל הלילה הגדול הזה.

סיפור יציאת מצרים הוא ברובד הפשוט תיאור היסטורי של התהוות העם היהודי. הירידה של יעקב ובניו מארץ ישראל למצרים, החיים שם תחת שעבוד ועבדות משך מאות שנים, ההתעוררות הלאומית, הניסים הגדולים שליוו את תהליך השחרור משעבוד מצרים, ועד ליציאה ממצרים למדבר, ומתן תורה במעמד הר סיני.

אך המטרה העיקרית ב"סיפור יציאת מצרים" היא המסרים הרוחניים השזורים ומוטמעים בו, המהווים את הבסיס לכל אמונת היהדות: האמונה בבורא עולם, בייחודו, בכוחו, בהשגחתו, במציאות הניסים, בבחירת עם ישראל כעם סגולה, ועוד.

דרך הסיפור ההיסטורי אנו מנחילים את עיקרי האמונה היהודית לדור הבא. לעובדה שהנחלת מורשת זו נעשית בתוך התא המשפחתי, מהאבא לילדיו, יש משמעות עצומה, המקנה לאמונה אמינות עמידות ונצחיות שאין להם תחליף.

ילדי המשפחה הם העומדים במרכז של ליל הסדר, הם קהל היעד של ההתכנסות הגדולה. העברת המסרים של האמונה היהודית מדור ההווה לדור העתיד, היא היעד האמיתי של כל החגיגה. חשוב לזכור זאת למרות ריבוי האורחים, והחגיגה הגסטרונומית.

הגדה של פסח

פרטי המצוות ההלכות והמנהגים השייכים ללילה זה מרובים. חכמינו ז"ל ראו צורך להקל על העמידה בכל המצוות ופרטיהם וערכו את "ההגדה של פסח" המכילה באופן מסודר את כל המצוות והמנהגים של הלילה. היא נקראת "הגדה" על שם המצוות לספר את סיפור יציאת מצרים, וכלשון הפסוק בתורה "והגדת לבנך".

קטעים מרכזיים מ"ההגדה של פסח" מוזכרים כבר במשנה ובתלמוד. עיצובה הסופי של ההגדה המוכרת לנו נעשה בתקופת הגאונים. משך הדורות נאספו אל ההגדה גם פיוטים מתקופת ימי הביניים, המושרים בעיקר בסיום הערב, כל קהילה לפי מנהגיה.

סימני ה"סדר"

בתקופת הראשונים חוברו סימנים מקוצרים שמטרתם להקל על ה"סדר" באמצעות כזמון חרוזי קצר המלווה את ההתנהלות של ההגדה. הנוסח המקובל מיוחס לרש"י או לאחד מבעלי התוספות: **"קדש ורחץ, כרפס יחץ, מגיד רחצה, מוציא מצה, מרור כורך שלחן עורך, צפון ברך, הלל נרצה"**.

מכאן גם הגיע שמו של הלילה "ליל הסדר". שם זה אינו מהתנ"ך או מהתלמוד, אלא מתקופת הראשונים, על שם ה"סדר" בו אנו מנהלים אותו שלב אחרי שלב.

אלה הם סימני הסדר:

- קדש** - עריכת קידוש על היין ושתיית כוס ראשונה;
- ורחץ** - נטילת ידיים ללא ברכה לפני אכילת כרפס;
- כרפס** - ברכת בורא פרי האדמה ואכילת הכרפס;
- יחץ** - חציית המצה האמצעית והטמנת החלק הגדול לאפיקומן;
- מגיד** - קריאת ההגדה;
- רחצה** - נטילת ידיים בברכה לפני אכילת מצה;
- מוציא** - ברכת המוציא לחם מן הארץ;
- מצה** - ברכת 'אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על אכילת מצה' ואכילת מצת מצווה;
- מרור** - ברכת 'אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על אכילת מרור' ואכילת כזית מרור;
- כרוך** - אכילת כריך של מצה, מרור וחרוסת;
- שולחן עורך** - סעודת החג;
- צפון** - אכילת האפיקומן;
- ברך** - ברכת המזון;
- הלל** - קריאת ההלל;
- נרצה** - סיום הסדר בתפילה לגאולה השלמה.

מצוות ומנהגי ליל הסדר

במהלך ליל הסדר אנו זוכים לקיים כמה מצוות, חלקם מן התורה [מדאורייתא] וחלקם מדרבנן [מצוות מדברי חכמינו ז"ל]. בנוסף אנו מקיימים מנהגים שונים לפי הנהוג בקהילות השונות.

1. מצווה מן התורה - אכילת מצה:

מצווה מן התורה לאכול כזית מצה בלילה הראשון של החג. שיעור כזית הוא בערך $\frac{2}{3}$ מצת מכונה [מרובעת] בגודל הסטנדרטי, או עד $\frac{1}{3}$ מצת יד [עגולה]. את המצה יש לאכול בהסבה על צד שמאל [ראה הסבר בהמשך]. יש המקפידים לאכול את השיעור הנ"ל כשהוא מורכב משתי המצות [העליונה והאמצעית] ביחד.

את 'כזית' המצה יש לאכול בתוך פרק זמן המכונה "אכילת פרס". בתרגום לשעון שלנו: יש המקפידים לאכול תוך 2 דקות, לרוב הדעות הכוונה לשיש לאוכלה תוך 4 דקות. בסימני הסדר היא נקראת "מוציא מצה".

גם מי שמסיבה כל שהיא מתעכב ומתאחר בעריכת הסדר הרי שאת מצוות אכילת המצה לאכול לפני חצות הלילה [12.39], ולשם כך יכול לקצר ואף לדלג על רוב קטעי ההגדה.

1. מצת מצווה - מצה שמורה - מצת מכונה - מצת יד:

כזית המצה הנאכלת בליל הסדר לחובת המצווה של אכילת מצה מכונה "מצת מצווה". מצה זו צריכה להיעשות לשמה - כלומר לשם קיום המצווה. יש המקפידים להשתמש דווקא ב"מצה שמורה" כלומר שבתהליך ייצורה נעשתה שמירה מיוחדת שלא תחמיץ ושימור זה נעשה לצורך מצוות אכילת מצה. [להבדיל משאר המצות הנאכלות משך כל שבעת ימי החג, שאין באכילתם חובה הלכתית ולכן לא צריכות כוונה לשמה].

יש המקפידים לאכול בליל הסדר מצה שנעשתה דווקא בעבודת יד, מלישת הבצק עד האפייה. מצה זו היא בצורה עגולה. יש שאין מקפידים על כך ומשתמשים גם בליל הסדר ב"מצות מכונה" - הם המצות המרובעות המוכרות.

2. מצווה מן התורה - סיפור יציאת מצרים - ארבעה בניס - מה נשתנה

מצווה מן התורה היא לספר בלילה שבין י"ד לט"ו בניסן [הוא הלילה בו יצאו ממצרים] את סיפור יציאת מצרים. לשון התורה הוא "והגדת לבנך" ומכאן אנו למדים שעיקר המצווה היא לספר את הסיפור לדור הצעיר של המשפחה "דור ההמשך". התורה מתארת ב 3 מקומות כיצד הבן שואל את אביו [כל פעם בנוסח אחר] אודות מצוות ליל הסדר, והאב משיב לו. במקום נוסף התורה מתארת שהאב מספר על כך לבנו ללא שאלה מקדימה. התבוננות מעמיקה יותר מגלה, שההבדל בנוסח השאלות במקומות השונים בתורה, נובע מרמת ההבנה ומהאופי של הבן השואל.

על פי זה נקבע נוסח ההגדה "כנגד 4 בניס דיברה תורה: חכם, רשע, תם, ושאינו יודע לשאול. בהתאם לכך קבעו חז"ל כי "לפי דעתו של בן אביו מלמדו" [משנה מסכת פסחים]. ולכן יש מקום להוסיף על הנוסח הקבוע לפי הרמה המתאימה להבנתו של הבן. מכאן הקביעה כי "כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח".

כהמשך למתואר בתורה מצאו חז"ל לנכון כי יש תועלת מיוחדת כאשר הסיפור נעשה בדרך של "שאלה ותשובה". לפיכך קבעו לעשות במהלך ההתכנסות והסעודה כל מיני שינויים מהנהוג והרגיל, כדי לעורר את הילדים לשאול "מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות". בשלב מאוחר יותר נקבע גם נוסח קבוע ומקום קבוע לשאלות הילדים "מה נשתנה וכו'". באופן זה מתקבל כי כל סיפור ההגדה [חלק ה"מגיד"] הוא למעשה תשובה לשאלותיו של הבן.

3. מצוות אכילת מרור [בזמן הזה היא רק מדרבנן].

בזמן שבית המקדש היה קיים היו אוכלים את המרור יחד עם המצה וקרבת הפסח, כלשון התורה "על מצות ומרורים יאכלוהו". היום המרור נאכל בפני עצמו [בסימני הסדר - מרור] וגם ביחד עם המצה [בסימני הסדר - כורך].

מצוות אכילת המרור כיום היא רק מדרבנן, כיון שאין לנו קרבן פסח שהמרור יאכל עימו. יש לאכול כזית מרור [30 גרם, עלה חסה גדול] תוך כדי אכילת פרס [4-2 דקות. ראה הסבר לעיל באכילת מצה], אך ללא הסבה.

המרור הוא ירק מר, ובמשנה יש רשימה של ירקות המתאימים לכך. היום מקובל להשתמש בחסה ירוקה, שהקלח שלה אכן מריר במידה מסוימת. יש המשתמשים בחזרת [מגורדת] שהיא מרה ביותר.

חובה גדולה היא לקנות חסה מגידול חממה מיוחד, בהשגחה מתאימה, המונעת הימצאות תולעים על עלי החסה, ולשוטפה היטב כפי ההוראות המצורפות לה. בחסה רגילה [כמו בכל ירקות העלים] מצויים חרקים לרוב שקשה מאוד לשוטפם, וכמעט בלתי נמנע מלהיכשל באיסור חמור של אכילת תולעים.

טעם המצווה הוא להזכיר לנו את קושי ומרירות השעבוד שהיה לנו במצרים, כדי שההודאה לה' על הצלתנו משם תהיה מרובה יותר.

המנהג הוא לטבול את המרור ב"חרוסת" כדי למתק מעט את המרירות ולסמל את הגאולה המתוקה שסיימה את הגלות

4. הלכה מדברי חכמים - אכילת "כורך"

לאחר אכילת המצה והמרור אוכלים את הכורך - "כזית" מרור העטוף משתי צידיו ב"כזית" מצה. זהו מנהג שהונהג על ידי הלל הזקן וקיבל תוקף של הלכה קבועה והוא מסדר ההגדה "כורך". מנהגו של התנא הלל הזקן היה לקיים את הנאמר בתורה "על מצות ומרורים יאכלוהו", והיה כורך את המצה והמרור ואוכלם ביחד. גם הכורך נאכל בהסבה על צד שמאל. המנהג הוא להוסיף למרור הכורך במצה גם מעט חרוסת.

5. מצווה מדברי חכמים – הסיבה.

חכמים תיקנו לאכול בצורה של "הסבה". את מצוות ההסבה יש לקיים בכמה זמנים במהלך ליל הסדר. בשעת אכילת כזית המצה הראשונה "מצת המצווה", בשעת אכילת ה"כורך", בשעת אכילת ה"אפיקומן", ובשעת שתיית ארבע הכוסות. יש המסבים גם במשך כל הסעודה. מהי הסיבה? מנהג האנשים החשובים והעשירים בימי קדם היה לאכול בצורה של "הסבה". כרים וכסתות היו נפרשים על הרצפה, האדם היה שוכב מוטה על צידו שרוע עליהם, והאוכל היה מוגש על גבי שולחן קטן ונמוך שהיה לצידו. צורת אכילה זו הייתה מראה על החשיבות והמעמד הנכבד של האדם. כדי לסמל את העובדה שאנו מרגישים בליל הסדר "בני חורין" [כדברי ההגדה "חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים], תיקנו חכמים שהאדם יאכל וישתה בליל הסדר במצב של "הסבה".

גם היום שאנו נוהגים לאכול על כסא גבוה סביב השולחן, ניתן לקיים את ההסבה. צורת ההסבה היא ע"י שימוש בכרית המונחת בצידי הכסא, והאדם נשען עליה כשהוא מוטה קמעא הצידה. ההסבה היא על צד שמאל.

6. מצווה מדברי חכמים – ארבע כוסות

חכמים תיקנו שבמהלך ליל הסדר ישתה כל אחד ארבע כוסות של יין. לכתחילה המצווה היא בין, אך מי שקשה לו לשתות כמות כזו של יין, יכול להשתמש בין דל אלכוהול, או למהול את היין במיץ ענבים. אפשר גם לשתות את כל הכוסות ממיץ ענבים. [הכוונה לזה האמיתי העשוי מענבים, ולא מיץ כימיקלי ממותק וכדומה בטעם ענבים]. הסיבה למצווה זו היא זכר לארבע לשונות הגאולה המוזכרים בפסוקי התורה בהם הבטיח ה' לגאול את בני ישראל ממצרים. שמות פרק ו: "לכן אמר לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם ממצרים" ו"הוצאתי אתכם מעבדתם, וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים. ולקחתי אתכם לי לעם..." הסיבה נוספת היא ששתיית היין מסמלת שאנו בני חורין, ולא עבדים. שתיית ארבע הכוסות מלווה את כל ליל הסדר. הראשונה היא כוס הקידוש. השנייה לאחר סיום אמירת ההגדה, השלישית לאחר ברכת המזון, הרביעית לאחר אמירת ההלל. כל כוס צריכה להכיל שיעור הנקרא "רביעית". במונחים שלנו הכוונה ל 86 סמ"ק [ולדעה מחמירה יותר השיעור כמעט כפול 150 סמ"ק]. יש המהדרים לשתות את כל הכוס, ולמעשה מספיקה שתיית רובו של הכוס. שתיית ארבע הכוסות נעשית ב"הסבה".

7. מצווה מדברי חכמים – אכילת אפיקומן – זכר לקרבן פסח

בזמן שבית המקדש היה קיים היתה מצווה על כל אחד ואחד להקריב בערב פסח כבש ל"קרבן הפסח". קרבנות הפסח היו מוקרבים בערב פסח אחרי חצות היום, במעמד המוני של עשרות רבבות היהודים שהגיעו לחגוג את חג הפסח בירושלים. ההמונים היו מחולקים לקבוצות קטנות, בדרך כלל בני משפחה אחת, ולכל קבוצה היה את הקורבן שלה. היה נצרך ארגון מופתי מתוכנן לפרטיו כדי לבצע את הקרבת הקרבנות ע"י הכוהנים בזמן כה קצר. תוך כדי הקרבת הקרבן היו מושר "ההלל". היה זה מעמד רב קדושה ורב רועם, הפותח את אירועי חג המצות. את קרבן הפסח היתה כל קבוצה אוכלת בסיום ליל הסדר המשפחתי שלה.

זכר לאכילת בשר קרבן הפסח, תיקנו חכמים שנאכל עוד כזית מצה בסיום הסעודה. על פי ההלכה אין לאכול דברים אחרים אחרי אכילת האפיקומן כדי שישאר טעם המצה בפינו. אכילת האפיקומן היא בהסבה, ואוכלים כזית מצה תוך כדי אכילת פרס [ראה לעיל במצת המצווה]. את האפיקומן יש לאכול עד חצות הלילה [12.39], אך יש הנוהגים להאריך מאוד בסיפור ההגדה, בשירות ותשבחות ובדברי תורה, ומגיעים לאכילת האפיקומן רק בשעות הקטנות של הלילה.

8. מצווה מדברי הנביאים - אמירת הלל

אמירת ההלל כוללת אמירת פרקי תהילים מזמורים קי"ג עד קי"ח. לפני ואחרי המזמורים נאמרת ברכה "לקרוא את ההלל" ובסיום ההלל ברכת "מלך מהולל בתשבחות". תוכנם של מזמורים אלו הוא שבח והודאה להקב"ה. ההלל נאמר בכל חג ומועד בבתי הכנסת לאחר תפילת שחרית. מצווה זו היא תקנת הנביאים הראשונים. יוצאת מהכלל היא אמירת ההלל בליל הסדר, הנאמרת בלילה, ובבית הפרטי שבו נערך הסדר. הסיבה לכך שאמירת הלל נקבעה באופן מיוחד כחלק מליל הסדר היא הואיל וליל הסדר מטרותו להודות לה' על ניסי הגאולה, והוא נערך בדיוק בשעות בהם אירעה היציאה ממצרים. כמו כן הוא זכר לאמירת ההלל שהיה מושר בבית המקדש בשעת הקרבת קרבן הפסח בערב החג. חלקו הראשון של ההלל נאמר לאחר סיום סיפור ההגדה [סוף "מגיד"], וחלקו השני לאחר ברכת המזון [הלל]. בליל הסדר מוסיפים לאחר ההלל הרגיל גם פרק נוסף [מזמור קלו] המתייחס ישירות לנסי יציאת מצרים. הוא מתחיל במילים "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו", ואחריו 26 שורות המסיימות כל אחת במילים "כי לעולם חסדו". הלל כזה נקרא הלל הגדול. לאחריו אומרים את הפיוט "נשמת כל חי" ומסיימים בברכת ישתבח.

9. מצווה מדברי חכמים אכילת כרפס

חכמים תיקנו שעוד קודם אמירת ההגדה וקודם הסעודה נאכל מעט ירק הנקרא כרפס. הסיבה לכך היא כדי לעורר את הילדים לשאול מדוע אוכלים ירק לפני הסעודה. נהוג ברוב המקומות להשתמש לכרפס בתפוח אדמה, אך יש גם מנהגים שונים המשתמשים בירקות אחרים. המילה כרפס היא למעשה שמו הארמי הקדום של ה"סלרי". רמז נוסף יש בשם זה שהוא "ס' פרך", כלומר ס' [שישים] ריבוא [כל ריבוא הוא 10,000] בני ישראל ששועבדו בעבודת פרך. את הכרפס טובלים במי מלח ולפני אכילתו נוטלים את הידיים ללא ברכה.

10. מצווה מדברי חכמים - אכילת חרוסת

החרוסת היא עיסה מתוקה המורכבת מתפוחים אגוזים יין ותמרים. היא מוזכרת כבר במשנה כמנהג קדום שהוא חלק ממערכת ליל הסדר. גם השאלה שב"מה נשתנה" שהלילה הזה מטבילים שתי פעמים, מתייחסת לטיבול בחרוסת. מצד אחד החרוסת מזכירה בצורתה העיסתית את גיבול הטיט בו שועבדו בני ישראל במצרים, ומצד שני טעמה מתוק להזכיר לנו ש"המר נעשה מתוק" - את הסוף הטוב של יציאת מצרים. בחרוסת משתמשים פעמיים בליל הסדר. את המרור טובלים בחרוסת, ולתוך הכורך מכניסים מעט חרוסת. למי שאוהב ניתן כמובן לאוכלה גם במהלך כל הסעודה. יש הסברים שונים ל"הרכב" של חומרי הגלם מהם עשויה החרוסת.

מנהגים שונים

במשך השנים נוספו מנהגים שונים בעדות שונות ונזכיר את המפורסמים והנפוצים שבהם.

חטיפת אפיקומן

לפני תחילת סיפור ההגדה לוקח בעל הסדר את המצה האמצעית, חוצה אותה לשני חלקים, ואת החלק הגדול מצניע לצורך ה"אפיקומן", שיאכל בסוף הסדר. ההסבר המקובל למנהג זה הוא להזכיר לנו שעם החשיבות הרבה שיש בגאולת יציאת מצרים [אותה מסמלת החלק הקטן של המצה], אנו עדיין מצפים לגאולה השלימה בביאת משיח, בתקומת מלכות בית דוד, בניין בית המקדש, ובגילוי כבוד מלכות ה' על העולם כולו [וגאולה זו מסומלת על ידי החלק הגדול יותר של המצה, כביכול נשמרת מכוסה ומוצנעת ואנו מצפים לבואה].

מנהג נפוץ הוא שילדי המשפחה מנסים לאתר את מקום המחבוא, "לגנוב" את האפיקומן, ולהשיבו רק בסוף הסדר, תמורת הבטחה למתנות כלשהן. אין למנהג זה מקור ברור [יש המסמיכים זאת לדברי המשנה "חוטפים מצה מלפני התינוקות" אך הפירוש הפשוט והמקובל של המשנה הוא אחר לחלוטין]. מטרתו של המנהג היא כנראה להחזיק את הילדים ערניים עד סוף הסדר. [במישור הסימבולי אנו כביכול מצפים שהגאולה השלימה תבוא אם לא בימינו אז על ידי הדור הבא].

כוס של אליהו

נוהגים למזג כוס חמישית של יין לכבוד אליהו הנביא. כוס זו אינה נשתית על ידי המסובים אלא מוצגת על השולחן לכבודו של אליהו הנביא – מבשר הגאולה העתידה. יש המסבירים כי כוס זו מסמלת את הלשון החמישית של הגאולה "והבאתי אתכם אל הארץ.. ונתתי אתה לכם מורשה..", והואיל ואנו עדיין לפני הגאולה הסופית וקיבוץ הגלויות המלא, אנו רק מוזגים אותה ולא שותים אותה.

פתיחת הדלת

בזמן אמירת "שפוך חמתך אל הגויים אשר לא ידעוך" - כשאנו קוראים לקב"ה להיפרע מן הגויים הנלחמים בנו משך כל הדורות – נוהגים לפתוח את הדלת כדי לסמל שלילה זה הוא "ליל שימורים", בו אנו איננו מפחדים ואיננו חוששים מכל מי שרוצה לפגוע בנו. קטע זה של "שפוך חמתך אל הגויים" שימש רבים משונאי ישראל כדי להראות את רצון הנקמה של היהודים מהגויים, והיה בסיס להרבה עלילות דם. אבל דווקא קטע זה מוכיח את ההיפך. עם ישראל אינו קורא ואינו מעורר את עצמו לנקום בגויים, אלא אדרבא פונה לבורא העולם ומבקש ממנו שהוא – בורא העולם – יעשה את מה שהוא חושב לנכון, והוא ינקם בגויים "אשר לא ידעוך".

הצגה של יציאת מצרים

יש קהילות בהם היה מקובל שהילדים, או אבי המשפחה עורך הסדר, מדגימים בהצגה את בני ישראל היוצאים ממצרים, כשצורות המטלטלים שלהם על כתפיהם, כמתואר בתורה.

פיוטים שונים

בסוף ההגדה מופיעים פיוטים שונים לפי מנהגי הקהילות. פיוטים אלו אינם חלק מההגדה אלא נוספו במשך השנים. המפורסמים שבהם הם "אחד מי יודע", ו"חד גדיא". הסיפור על הגדי שנקנה בשני זוזים, שנטרף ע"י החתול, שננשך ע"י הכלב, שהוכה במקל וכו' מעורר שאלות רבות אודות המשמעות של "שיר הרועים הילדותי", לכאורה, וההקשר שלו לליל הסדר. פירושים רבים עד למאוד נכתבו על כך, והם מבארים בדרכים שונות [על פי הדרש הרמז והסוד] את המסר הרוחני העמוק והקדוש שיש בו.

שיר השירים

בקהילות רבות נהוג לסיים את הערב בקריאה משותפת, בניגון ובנעימה, של "שיר השירים". שיר השירים אין תוכו כבד, וכבר אמר התנא רבי עקיבא כי "כל השירים קודש ושיר השירים קודש קודשים". שיר השירים מסמל ומבטא את האהבה המיוחדת הנפלאה והקדושה בין עם ישראל לקדוש ברוך הוא, ואין מתאים ממנו כדי לסיים את הלילה הנשגב של ליל הסדר. לא לחינם יש המכנים את ליל הסדר לא רק כ"ליל האמונה" אלא גם "ליל האהבה היהודי". זהו הלילה בו אנו חווים וחוגגים בתחושה של הודאה ורוממות, את הברית שנכרתה בין הקדוש ברוך הוא לעם ישראל בהוציאו אותם ממצרים - ברית שיסודה באהבה - כדברי ה' לעמו [דברים פרק ז] : "לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם, כי אתם המעט מכל העמים. כי מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבועה אשר נשבע לאבותיכם הוציא ה' אתכם ביד חזקה, ויפדך מביט עבדים מיד פרעה מלך מצרים".

כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח

יש הנוהגים [למרות הקושי בדבר] להישאר ערים כל הלילה, לאחר סיום כל סדר ה"הגדה של פסח", ולעסוק בלימוד תורה בענייני חג הפסח, כדי לקיים מה שנאמר וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח. כך כותב השולחן ערוך [או"ח סי' תפ"א] "חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים, ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו, עד שתחטפנו שינה".

יום שני עד שבת – ימי חול המועד

ימי חול המועד כשמים כן - ימים שחול ומועד משמשים בהם ביחד. אלו ימים המיועדים לשמחה ולהתעלות רוחנית [זה תמיד הולך ביחד]. אין הולכים לעבודה הרגילה [אלא במקרים מיוחדים] והזמן הפנוי מנוצל לשמחה בהווי המשפחתי, לימוד תורה, ועיסוק במהותו הרעיונית של החג. בכל יום נערכת סעודה חגיגית. מאידך גיסא, אין בימים אלו איסור מלאכה כמו בשבת ויום טוב, התפילות בו הם תפילות של יום חול, עם הוספות של הלל, מוסף, וקריאה בתורה בבית הכנסת.

כך מתאר הרמב"ם את ימי חול המועד [רמב"ם הלכות יום טוב פרק ו']

"שבעת ימי הפסח...חייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלווים עליו שנאמר "ושמחת בחגך"...לשמח הוא ובניו ובני ביתו כל אחד ואחד כראוי לו". כיצד: הקטנים נותן להם קליות ואגוזים ומגדנות, והנשים קונה להן בגדים ותכשיטים נאים כפי ממנו, והאנשים אוכלים בשר ושותים יין, שאין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין. וכשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האומללים, אבל מי שנועל דלתות חצרו ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש אין זו שמחת מצווה אלא שמחת כריסו.. ושמחה כזו קלון היא להם. אע"פ שאכילה ושתיה במועדות בכלל מצות עשה, לא יהיה אוכל ושותה כל היום כולו, אלא כך היא הדת, בבוקר משכימים כל העם לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומתפללים וקורים בתורה...וחוזרים לבתיהם ואוכלים, והולכים לבתי מדרשות קורים ושונים עד חצי היום, ואחר חצי היום מתפללים תפלת המנחה וחוזרים לבתיהם לאכול ולשתות שאר היום עד הלילה.

ספירת העומר

מצאת החג הראשון [השנה ט"ו ניסן - יום ראשון בערב] עד ליל חג השבועות [ולא עד בכלל] סופרים את "ספירת העומר". בכל לילה מברכים "ברוך אתה ה'...אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על ספירת העומר", ומיד אח"כ סופרים "היום יום אחד לעומר", "היום שני ימים לעומר", וכן הלאה. הספירה מתייחסת גם לימים וגם לשבועות, ולכן בלילה השביעי סופרים "היום שבעה ימים שהם שבוע אחד לעומר" ובלילה השמיני "היום שמונה ימים שהם שבוע אחד ויום אחד לעומר. הספירה מסתיימת בלילה שלפני חג השבועות [ו' סיון] "היום תשעה וארבעים יום שהם שבעה שבועות לעומר". אודות משמעות ה"עומר", ומשמעות "ספירת העומר", וההקשר שלהם לחג הפסח וחג השבועות, ראה במדור מולד ירח בעיתון "פרהסיא" גיליון מספר 4.

יום שישי כ' ניסן – ערב "שביעי של פסח".
שבת כ"א ניסן – "שביעי של פסח".

ביום כי ניסן לפנות ערב מתחיל החג השני של פסח הנקרא 'שביעי של פסח'. בשנים אחרות שביעי של פסח הוא "יום טוב", בו מותרת מלאכת "אוכל נפש", היינו מותר לעשות בו מלאכות הנצרכות להכנת האוכל כמו בישול ואפיה, לצורך החג. אך השנה שביעי של פסח חל בשבת, ועל כן אסורה בו כל מלאכה ככל שבת רגילה.

כניסת החג והשבת בזמן הדלקת הנרות, ולא יאוחר מזמן שקיעת החמה.

לפי המסופר בתורה [ספר שמות פרשת בשלח] הרי שלאחר שיצאו בני ישראל ממצרים התחרט פרעה על ששחרר אותם, ורדף אחריהם בראש צבא גדול, כדי להחזירם למצרים. הוא הגיע אליהם בעמדם לפני ים סוף, נבוכים ואובדי עצות, כיצד להמשיך. הסוף היה שים סוף נבקע לשניים, ועם ישראל חצה אותו "ביבשה בתוך הים", עד שהגיע לצד השני. המצרים גם הם נכנסו לים סוף אחרי בני ישראל, אך אז נסגר הים עליהם, וכולם טבעו. כל התהליך היה נס אחד גדול, שלווה במראות רוחניים נשגבים. בני ישראל שרו שירת הודיה לה' על הנסים הגדולים, וסיום הגאולה ממצרים. כל זה התרחש בכ"א ניסן – שביעי של פסח – בחצות הלילה.

מנהג נפוץ הוא שהציבור מתכנס בלילה של שביעי של פסח, ובשעת חצות משחזר בשירה ובריקודים את אותה שירה שאמרו בני ישראל בעמדם על ים סוף – השירה הכתובה בתורה בפרשת בשלח "אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה'" וכו'. במקומות הסמוכים לחוף הים אף נהגו לשיר את השירה ברוב עם במעמד כל הקהילה על חוף הים.

צאת השבת והחג למחרת בצאת הכוכבים.

לאחר תפילת ערבית עושים "הבדלה", על נר ובשמים כבכל מוצאי שבת מיד בצאת השבת חוזרים לשגרה. יש המקפידים לאכסן מיד את כל כלי הפסח במקומם הראוי לכל השנה, לפני שמכניסים חמץ הביתה. מותר לאכול חמץ מיד, אך אסור לאכול "חמץ שעבר עליו הפסח", היינו חמץ שהיה ברשות יהודי במשך הפסח. מותר יהיה לאכול חמץ שנוצר אחרי הפסח, או לקנות חמץ שהיה בבעלות גוי כל ימי הפסח. בכלל זה החמץ שלנו שמכרנו לגוי לפני פסח, וכעת לאחר הפסח אנו קונים אותו ממנו [באמצעות הרב] בחזרה. החמץ מותר באכילה ובהנאה ובהחזקה עד לפסח הבא

צוות 'נפש יהודי' מארח את ציבור הסטודנטים ואמריקאים בירושלים
בחד פסח כלל ושלח!

